

הלכות 'מכת מדינה' - דיני הממונות במגפת ה'קורונה' - חלק ב'

דינים שונים בשכירות שלא יצאה אל הפועל (ודין בני חו"ל ששכרו דירה בארה"ק)

11. מי שיש לו מינוי חודשי או שנתי למקווה, והמקווה נסגר עקב הוראות הרשויות, הדין הוא שאם לא שילם א"א לחייבו לשלם (וכמו בדין 7), ואם שילם כבר חייב בעל המקווה להחזיר לכה"פ חצי, ומדין פשרה יחזיר שלשה רבעים (וכמו בדין 9). ואף אם לא התקשר מיד לאחראי לבטל את המינוי הדין הוא כאמור.²³

12. אדם מחו"ל ששכר דירה לנופש באר"י לתקופה קצרה [בקניין], והמשכיר ידע שהשוכר שווה עדיין בחו"ל, ונמנע מהשוכר לממש את השכירות בגלל שהרשויות אסרו על כניסת תיירים מחו"ל לארץ, אם השוכר עוד לא שילם, א"א לחייבו לשלם.²⁴ ואם שילם מראש, הדין תלוי: אם הדירה הזאת מיועדת לתיירים, כמו אלו שמשכירים את הדירה שלהם לתיירים המגיעים לפסח, אזי אף שאין שום אונס מבחינת המושכר עצמו, אבל כיון שהשוכר הוא חלק מקבוצה שהדירה מיועדת אליהם ומכת המדינה פגעה בהם, המקרה הזה נידון כמכת מדינה.²⁵ וכדין שכתבנו בדין 9. אכן

ציונים והערות

שדות מארבע רוחותיה", והגמ' הסתפקה "אפסיקא [בין שדהו לשדות שמסביבו] בירא מאי, אספסתא מאי, זרע אחר מאי", ופירש"י הא דאספסתא שהיינו "היו אותן שסביבותיה זרועות שחת למאכל בהמה, ולא נשדפו, והן הפסיקו בין השדות לזו", והיינו שבשדות הסמוכות לזה שזרע חטים, מי שזרע חטים אישדוף, אבל אלו שזרעו אספסתא לא, והשדות האלו הפסיקו בין החוכר שזרע חטים לשכנים שלו שזרעו חטים, ולכן הגמ' הסתפקה בדעת עולא אם זה נקרא מכת מדינה, והגמ' נשארה בספק. וכתב הראב"ד (הובא בח' המי' לריטב"א): "מסתברא שמנכה לו", והיינו שאלו שלא זרעו חטים אינם נחשבים, ודי לנו במה שרוב אלו שזרעו חטים לקו, וכ"כ במאירי "וגדולי המפרשים (כינוי לראב"ד) נוטים בכל אלו לומר שמנכה לו". (אמנם, הריב"ש בסי' רמג הבין שהגמ' נשארה בספק, ולכן החמיר מספק גבי קטלנית).

והגם שספק הגמ' הוא אליבא דעולא ואנחנו פוסקים כר' יהודה, בכ"ז אם הראב"ד סובר שחלק שאינו קשור לעניין אינו מגרע מהרוב, א"כ ה"ה לר' יהודה, (ומה שביאר בספר הערות בדעת הראב"ד לא נראה מלשון הראב"ד). וכן פסק הרדב"ז (ב, תרפב) הלכה למעשה לקולא, והתיר קטלנית על סמך זה: "הגע עצמך היו בהיא באגא זרעים שלא היו ראויות להשתדף, וכי נאמר דשאר הזרעים אשר הם ראויות להשתדף לא נלך בהם אחר הרויב שבהם מבלי הצטרפות אותם שאינם ראויות להשתדף, אלא ודאי הדבר ברור שאין הולכין אחר הרויב אלא באותם הראויות להשתדף".

וכן נקטו הפוסקים. לדוגמא, במקרה של המהר"ם מרוטנברג האונס היה רק מלמדים, ובמקרה של המהר"ם פדוואה האונס היה רק לאלו שהלוו ברבית,

23. ואף לפי המהרמ"פ וסיעתו שאם לא ביטל מיד איבד את הזכות לבטל את המקח על העבר, מ"מ נראה שכאן אין חסרון זה, כיון שבעל המקווה לא הפסיד כלום עקב אי הודעתו, וכדין כל מק"ט שהקונה יכול לדרוש ביטול מקח אפילו אחר זמן מרובה אם לא המשך להשתמש, כמבואר בשו"ע (רלב, ג). וכן מצאתי בשו"ת חסד לאברהם (תנינא חו"מ ס' מב), שכתב שרק במקרה שהמשכיר יכול לטעון שאם היית מחזיר את הנכס הייתי יושב שם בעצמי או מרוויח בצורה אחרת, אז יכול לטעון שלא הייתי רוצה נכיו אלא לקבלו בחזרה, ושוב אין השוכר לדרוש ביטול ההסכם, אבל דבר שגם אם היה ביד המשכיר לא היה אפשרי להרוויח כלום, השוכר יכול גם אח"כ לדרוש ביטול ולא לשלם כלום.

24. כי לא גרע מאונס פרטי של השוכר שהוא מחלוקת ראשונים, והרמ"א (שלד, א) פסק שא"א לחייבו לשלם, והארכנו בזה בעלון 88 (דין 1). וזה שחוסר יכולת להגיע נחשב אונס, אפשר ללמוד מהגמ' (כתו' ב, ב) "ההוא דאמר להו, אי לא אתינא מיכן ועד תלתין יומין ליהו גיטא, אתא בסוף תלתין יומין ופסקיה מברא, אמר להו חזו דאתאי חזו דאתאי", ואף ששם לא החשיבו זאת כטענת אונס, הוא רק בגלל שהוא דבר השכיח, כמבואר בגמ' ובשו"ע (קמד, א).

25. מה שיש לדון בדין זה, שאולי אין זה נחשב מכת מדינה אלא רק אונס פרטי, כיון שרוב שוכרי הדירות לא נמנע מהם לקיים את השכירות, והאונס פגע רק בשוכרים מחו"ל, ואולי א"א להחשיב זאת כמכת מדינה.

ואפשר להוכיח מהראב"ד שגם זה נחשב מכת מדינה, כיון שקבוצה שלמה נפגעה והוא חלק מהקבוצה הזאת. כי הנה הגמ' (ב"מ קה, ב) מפרשת "היכי דמי מכת מדינה, אמר רב יהודה כגון דאישדוף רובא דבאגא, עולא אמר כגון שנשתדפו ארבע

עלון המשפט

פסקי דינים

הלכות 'מכת מדינה'
דיני הממונות במגפת ה'קורונה'
- חלק שני -

יו"ל ע"י "מכון מענה שמחה"
בעריכת הר"ר שלום רוטמן
© כל הזכויות שמורות.

לתגובות והערות:
maanesimcha@gmail.com

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס • שע"י כולל חו"מ 'אהל יוסף'

בבית ההוראה ניתן יעוץ בדיני ממונות ע"י דיני בית הדין ובית ההוראה,
סיוע בעריכת צוואות וחוזים, בשפות עברית אנגלית יידיש וצרפתית

זמני בית ההוראה:

ימים א-ה: בין השעות 13:40-15:30

יום ו: בין השעות 11:15-13:00

אם הדירה יכולה לשמש גם למגורים רגילים ולא דווקא לתיירים, והשכירות הייתה לתקופה ארוכה²⁶, בין אם הודיע למשכיר שבכוונתו לבטל את השכירות, וכ"ש אם לא הודיע, לדעת רוב הפוסקים המשכיר אינו צריך להחזיר כלום, כיון שהאונס לא פגע כלל וכלל במושכר עצמו²⁷.

ציונים והערות

ובמקרה של החת"ס רק לאלו שקנו הזכות לגבות מסים מהקצבים. וכ"כ השו"ת פרי תבואה (סי לד) כשקרה אונס למוזגים, ופסק שמספיק מה שקרה אונס אצל רוב המוזגים.

והיה אפשר לטעון, שכל הנ"ל נאמר רק באונס שפוגע בקבוצה מסוימת שאינם יכולים להימלט מהאונס, והיינו שבכל הנ"ל האונס פגע בכל אלו שיש להם עסק זה, ובשני הצדדים בשווה, שגם אם שוכר זה לא היה שוכר אלא אדם אחר, עדיין היה המשכיר מפסיד כי העסק הזה שהוא משכיר נפגע, אבל בנידונו בדירה להשכרה, שהמשכיר היה יכול להשכיר למישהו מהארץ שלא היה נפגע מהאונס, אולי נאמר שלא די במה שהשוכר הוא חלק מקבוצה שעליהם חל האונס, ונאמר שאינו נחשב מכת מדינה כיון שרוב אלו שהיו ראויים לשכור לא נפגעו מהאונס.

אמנם, יש להוכיח שגם זה נחשב מכת מדינה, ול"צ שרוב מאלו הראויים לשכור ייפגעו, כי הגמ' הסתפקה בדין "זרע אחר", והיינו לדוגמא שהוא זרע שעורים והאחרים שזרעו שעורים גם כן לקו, אבל אלו שזרעו חטים לא לקו, והגמ' הסתפקה אם זה נחשב מכת מדינה, ולפי הראב"ד הדין הוא שהוא נחשב מכת מדינה, הגם שהוא היה יכול לזרוע חטים, וא"כ לא בהכרח המשכיר היה מפסיד. ובנוסף יש להוכיח כן מהנידון של המהרש"ך (ב, קצח), שהחשיב כמכת מדינה הגם שהייתה גזירה רק על חנויות שמכור דבר מסוים, ושם מבואר שהחנויות היו ראויות למכור בהם גם דברים אחרים, ובכ"ז הוא החשיבו מכת מדינה בגלל: "שגזרת מאמר המלך יר"ה לא היתה בפרטות על החנות המושכרת לשמעון לבד, כי אם על כל החנויות הקאזאזיש, שגזר עליהם שיקומו מן המקום ההוא, אם כן דמי הך מלתא למכת מדינה".

וכן יש להוכיח גם מהשו"ת ראנ"ח, שגם בנידונו שכרו חנות והאונס היה רק בסחורה שהשוכר מכר בחנות, והראנ"ח חלק על המהרש"ך הנ"ל שהחשיבו מכת מדינה, אבל הטעם שלא החשיבו כמכת מדינה הוא רק בגלל הטענה שהשוכר בעצמו היה יכול למכור דברים אחרים, אבל לא מצד המשכיר היה יכול להשכיר למי שמוכר דברים אחרים, וז"ל: "נראה שהדין עם המשכירים, כיון שקלקול זה אינו תלוי כלל בחנות ולא בא מחמתו, אלא בסחורות הנמכרים שם, והמשכירים אומרים לו הרי החנות לפניך ותביא אתה סחורה ומכור בה", והטעם הזה לא שייך בשוכר בן חו"ל. ומכל הנ"ל ניתן להוכיח, שאפילו אם אין שום בעיה מצד המושכר ורק מצד הקבוצה שהשוכר שייך לה, בכ"ז נחשב מכת מדינה.

ואין לטעון שכאן אי"ז מכת מדינה כיון שרק נמנע מהקבוצה הזאת להגיע למקום, שהיא בעיה צדדית, ולא נמנע מהם השימוש עצמו, כי יש להוכיח מראיית המחנה אפרים מהיר' שגם זה נחשב מכת מדינה, כי גם שם המושכר היה ספינה, וכל הבעיה הייתה מצד שנמנע מהשוכר את האפשרות להשתמש עם הספינה בגלל סיבה צדדית, שנעלמו המים שבהם נסעה הספינה, ובכ"ז החשיבו מכת מדינה, ומה בין המניעה הצדדית הזאת לבין המניעה הצדדית שא"א להגיע למושכר.

26. כי אם השכירות הייתה למשל רק לפסח, מובן מאליו שהשוכר מעוניין לבטל, וגם אם לא ביטל המשכיר היה צריך להבין שברצונו לבטל, וכ"כ החת"ס (חו"מ קסא ד"ה והנה בעובדא) שבאופן שיש אומדנא דמוכח שברצונו לבטל, אינו חייב להודיע למשכיר שהוא מבטל וההסכם מבטל מאליו.

27. מה שיש לדון בדין זה בראשונה הוא, אם דנים את אונס השוכר כאונס פרטי או כמכת מדינה, כיון שהאונס לא פגע במושכר כלל ומצד עצמו הוא מוכן לתשמישו, וגם קשה לומר שזה מזל המשכיר כיון שכל המשכירים כמוהו לא נפגעו. ואם אכן נאמר שאי"ז מכת מדינה, א"כ פשוט שלכל הדעות אין המשכיר צריך להחזיר כלום, כיון שזה נידון כדין אונס פרטי שמספק לא מוציאים מידי המוחזק. אכן אם נאמר שהמקרה נידון כמכת מדינה, יהיה תלוי לפי המהרמ"פ אם הודיע למשכיר מיד או לא, ולפי הרמ"א יהיה הדין תלוי במחלו' המחנ"א והראב"ן אם צריך להחזיר בשילם מראש.

והנה כשנבוא לברר אם זה נידון כמכת מדינה, הנה להלן (דין 18) נביא מחלו' מהרש"ך (ב, קצח) וראנ"ח (א, לח) בנידון חנות שנאסר להתעסק בסחורה זו, והחנות מצד עצמה ומצד המשכיר אפשר להשתמש בה לסוג מסחר אחר, שלדעת המהרש"ך הרי"ז נידון כמכת מדינה אף שלכאן אי"ז מזל המשכיר, והראנ"ח חלק עליו וסבר שכיון שמצד המשכיר אין שום בעיה בהעמדת המושכר אי"ז נידון כמכת

13. אברכים שיצאו מהארץ אחרי פרוץ המגיפה כדי להיות בחג הפסח עם ההורים בחו"ל, ואחרי זה לא התאפשר להם לחזור מיד, גם אם עדיין לא שילמו, חייבים לשלם את דמי השכירות במלואם, כיון שידעו בזמן שנסעו שיתכן שלא יוכלו לחזור והכניסו עצמם למצב של אונס²⁸, וגם

מדינה. ולפי המהרש"ך יש מקום לדון אם נידונו שווה לנידונו ונאמר שאף שאין שום בעיה מצד הבית ומצד המשכיר עדיין זה נידון כמכת מדינה, ויש מקום לחלק שבנידונו נפגע תוצרת החנות עצמה [ומוכח בדבריו שזה עיקר סברתו לדון זאת כמכת מדינה], משאי"כ בנידונו לא נפגעה תוצרת הבית, ועדיין צ"ע.

אולם עכ"פ רוב הפוסקים חלקו על המהרש"ך, ולדעתם ודאי שנידונו אינו נידון כמכת מדינה, וז"ל הראנ"ח: "ולענין מה שהשוכרים באים לחזור בהם מהשכירות מחמת קצבת השערים, לכאורה נראה שהדין עם המשכירים, כיון שקלקול זה אינו תלוי כלל בחנות ולא בא מחמתו, אלא בסחורות הנמכרים שם", וז"ל המחנ"א: "יראה דבנדון הרש"ך יש להעמיד השכירות ולחייבו לשוכר, כיון דלא נשתנה החנו' מכמות שהיה וראויה היא לאומנות אחרת, אלא שלזה השוכר אינה ראויה, כה"ג לא שייך השוכר לומר מזליה דמשכיר גרם", והמנחת פתים דן ממש במקרה כגון דידן ופסק שאין לו דין של מכת מדינה, וז"ל: "הכא בית המשכיר קיים והאונס נעשה בגוף השוכר". וכן סובר הנתי" (שכא, א).

ונמצאו למידים שלדעת רוב הפוסקים אי"ז נידון כמכת מדינה, ואפילו בדעת המהרש"ך יש לפקפק, וא"כ פשוט שהמשכיר אינו צריך להחזיר כלום.

ואפילו אם נאמר שהמקרה כן נידון כמכת מדינה, והשוכר הודיע מיד למשכיר שברצונו לבטל את השכירות, מ"מ יכול המשכיר לומר 'קיים לי כרמ"א שאין דין ביטול, ולפי הט"ז בוודאי אינו צריך להחזיר כלום כי זה רק מזל השוכר, וגם לפי המחנ"א והמהרש"ם אינו צריך להחזיר כלום כיון ששילם מראש והבית קיים, [ואף שכתבנו לעיל שהמחנ"א לא דיבר במקרה כגון מגפת הקורונה, זה רק מטעם שהמשכיר אינו יכול לטעון הא ביתי קמך כמש"כ שם, אבל כאן הוא יכול לטעון כן], ועוד יוכל לצרף טענת 'קיים לי' כדעת הרמ"א לפי איך שהבינו אותו גדולי הפוסקים (ראה להלן הערה 54) שבמכת מדינה כל ההפסד על שוכר השירות [וכאן לא שייך החילוק שכתב הרמ"א בד"מ שקרקע בחזקת בעליה עומדת כיון שהבית עצמו לא נפגע בשום צורה], וגם לפי איך שיישב הערה"ש את הרמ"א (ראה להלן שם) אין המשכיר צריך להחזיר כלום כיון שהמשכיר מעמיד את הבית.

היוצא לנו, שגם לפי הצד הקלוש שזה נידון כמכ"מ, והשוכר ביטל מיד, רק לפי המהרמ"פ יצטרך המשכיר להחזיר הכל כיון שהשכירות בטלה, (והגם שהשוכר אינו יכול לטעון שיש מום במושכר שבגללו ניתן לבטל את השכירות [וטעם המהרמ"פ הוא מדין מקח טעות], כבר כתב החסד לאברהם (הנ"ל) שאין כוונת המהר"ם פדוואה למקח טעות ממש, כי בנידונו המושכר אינו מין אחר והמום הוא רק שמרוויח פחות, וזה כמו טעות במידה שאינו נידון כמכ"ט, אלא עיקר טענת המהר"ם שיוכל לבטל כי על דעת זה לא היה שוכר, והשוכר אינו יכול לדרוש החזר חלקי, כי המשכיר יכול לטעון שאינו מסכים לניכוי כי הוא רוצה להשתמש בו בעצמו, וא"כ כ"ש כאן שיוכל להשכירו לאחרים שאין דין ניכוי אלא חייב לבטל, ואם לא עשה כן הוא חייב לשלם הכל). וזה אינו מספיק להוציא מיד המשכיר המוחזק.

וכ"ש אם השוכר לא הודיע מיד למשכיר שברצונו לבטל את השכירות, והמשכיר היה יכול להשכירו לאחרים, פשוט שהמשכיר אינו צריך להחזיר כלום, לא מיבעיא לדעת המהרמ"פ שכתב בזה ממש לגבי חנות שהמשכיר אינו מחזיר כלום, אלא אפילו לדעת הרמ"א שאין דין ביטול [ובהעלמה מדעות כל הפוסקים הנ"ל שבכ"ז אין המשכיר צריך להחזיר], מתווספת לנו דעת הנתי" שהמשכיר פטור מלהחזיר כלום, כיון שמזל השוכר גרם, שהרי המשכיר יכול להשכיר לבן א"י.

28. הטעם הוא, כי מי שמכניס א"ע בידועים למצב שעלול להיות אונס בסוף, אינו יכול אח"כ לטעון טענת אונס, כי הוא פושע ככל 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס', וכע"ז מבו' בשו"ע יו"ד (רלב, יב) "וכן אם צוה עליו השר שלא לקיים שבועתו ונדרו, אפי' לא היו הקנס רק ממון מקרי אונס, מ"מ אם בנקל יכולים להשתדל לא מקרי אונס", ומקורו ברבי"ש (תס) "אם בנקלה היו יכולין לבטל צווי הגזבר, היה להם להשתדל בזה, דאל"כ אין כאן אונס", וכ"ש מי שמביא את האונס ע"ע.

וכן רואים שנחלקו הראשונים (עיין שו"ע יו"ד רלב, יד, וקצו' ונת' ס' נה) אם אונס של יום האחרון (היינו שהיה מוטל עליו לעשות משהו בפרק זמן מוקצב, ובתחילה הייתה לו אפשרות לעשות, אלא שדחה ליום האחרון, וכשבא לעשות ביום האחרון נאנס) אם זה נחשב אונס, והטעם של אלו הסוברים כמו האגודה שאינו אונס, הוא בגלל שהיה יכול למנוע את האונס אם היה מטפל בהתחלה, וא"כ כ"ש זה שהביא

לא היה תנאי בשכירות שייצאו לחו"ל בפסח²⁹. אבל בחורים מחו"ל ששכרו דירה של בחורים לצורך לימודים בישיבה, וחזרו לחו"ל להיות עם ההורים או עקב המגיפה, ונשארו בחו"ל אחרי החג בגלל שהישיבה סגורה וכ"ש אם הם לא יכולים לחזור, אם לא שילמו א"א לחייבם לשלם [על הזמן שהם בחו"ל], אפילו אם כתוב בחוזה שא"א לבטל את השכירות בתוך הזמן, ואפילו שעצם זה שאינם באר"י אינו מוגדר כמכת מדינה³⁰. אכן אם הבחורים לא ישלמו, יוכל בעל הדירה להשכיר את הדירה לאחרים³¹, ולחייב אותם לפנות את חפציהם מהדירה³². ואם שילמו מראש, א"א לחייב את המשכיר להחזיר כלום, והוא יכול לתפוס אפילו את דמי הביטוח שקיבל³³. ובכל אופן, אם הבחורים שכרו דירה סתם ולא דווקא בשביל לימודים בישיבה, לכל הדעות חייבים לשלם את כל דמי השכירות³⁴.

שכירות שיצאה אל הפועל אבל בתנאים מצומצמים

14. במשך תקופת המגפה היו זמנים שהרשויות התירו לקיים אירועים המוניים, אבל בהגבלת ההתקהלות עד למאה או חמישים איש, ואם

ציונים והערות

ביטלו שכירות בגלל הגבלה זו, הדין הוא שאם עדיין היה ניתן להשיג את התועלת שבגללה שכר את המקום, גם אם בקושי רב ובצמצום גדול, מ"מ חייב לשלם את כל השכר שסוכם ביניהם עבור השכירות³⁵, ובכלל דין זה מי ששכר אולם לחתונה, כיון שעדיין היה ניתן לקיים חתונה בצמצום. אכן אם קיום השכירות היה גורם הפסד לשוכר, דינו ככל מכת מדינה. לעניין המנות שהשוכר לא היה צריך אותן בסוף, זכותו של השוכר לבטל את ההזמנה, ואפילו אם שילם כבר מגיע לו החזר מלא עבורן³⁶.

15. ואם קיום השכירות לא היה גורם הפסד לשוכר, אבל גם לא היה מרוויח כרגיל, וכגון אדם ששכר שטח מסחר והקים בו חנות, או כגון ששכר אולם כדי לעשות מכירה שכוונתית³⁷, ועקב המצב פחתו הרווחים, ואפילו אם היו מתאמצים מאוד עדיין לא היה מרוויחים כמו במצב רגיל, מנכה השוכר מדמי השכירות כפי האחוזים שהרוויח פחות³⁸, וכגון אם הרוויח רק חצי מהרווח הרגיל, מקבל המשכיר רק חצי מהסכום שהיה אמור להרוויח מהשכירות³⁹. ואם השוכר שילם מראש ועכשיו הוא

בדולאל, והקשו התוס' (קד, א ד"ה דאפשר) ו"א"ת אפילו לא אפשר נמי, אמאי מנכין לו, דכיון דלא יבש נהרא רבה תו לא הוי מכת מדינה, וי"ל דנקט האי טעמא לאשמועינן, דאפילו יבשו נמי שאר יאורי שדות אחרים דהשתא הוי מכת מדינה, אפילו הכי אינו מנכה לו, כיון דאפשר לאתווי בדולאל מנהרא רבה, דדוקא באכלה חגב או נשדפה שאין יכול לתקן הקלקול ע"י שום טורח מנכה לו, והיינו שדבר שגורם רק יותר טרחא אין לו דין של מכת מדינה, וכן הוא בהדיא בתוס' הרא"ש, וז"ל: "ולא מיקרי מכת מדינה אלא באכלה חגב או נשדפה, שאי אפשר לתקן הקלקול בשום טורח". וכך נפסק בשו"ע (שכא, א) "כל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה מנכה לו משכירותו, ואם אפשר לתקנו על ידי טורח ותחבולות אינו מנכה לו.

בדומה לזה מצאנו בדין אונס, במי ששכר חמור להלך בדרך וחלה ברגלו או בעינו, וההליכה נעשית קשה ומתמשכת, אף שבוודאי אם זה היה קורה מתחילה זה היה בגדר מקח טעות גמור, מ"מ אחר שאירע אונס באמצע השכירות א"א לבטל את השכירות ולא מנכים מהשכר (כך נפסק בשו"ע שי, א), ומזה נלמד לנידוננו, שאף שאירוע עם מאה איש זה סוג אירוע אחר מאירוע רגיל מרובה משתתפים, אבל עדיין כל שעיקר הדבר מתקיים א"א בגדר אונס.

עוד ראיה אפשר להביא מדברי הנתי"מ (שלד, א) שכתב לגבי מלמדים שהמושל אסר ללמד תורה, שכיון שמשלמים להם כדי שישמרו על התלמידים [ולא על לימוד התורה] וזה הם עדיין יכולים לעשות, הרי שעיקר השכירות מתקיים וצריך לשלם להם כל שכרם, וכן בנידוננו, כיון ששכרו את האולם לעשות בו חתונה ואת זה אפשר לעשות, הרי שעיקר השכירות מתקיים וצריך לשלם הכל.

וכתבנו את הדין באופן שעדיין ניתן להקהיל מאה איש, כי בתקופה שהורשה לכנס רק עשרה או עשרים אנשים, בוודאי זה נידון כמכת מדינה רגילה, כי חתונה מצומצמת כזאת אין לה צורה של חתונה כלל.

36. כיון שדנים את המנות כמכר, וביטול ההזמנה הוא רק גרמי, ולכן הוא גרמי באונס ופטור, כמו שביארנו בעלון 109, וראה להלן דין 29.

37. מקור הדין הוא במשנה (קה, ב) "המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו... ד' יהודה אומר, אם קיבלה הימנו במעות [דהיינו שכירות]... אינו מנכה לו מחכורו", ופסקו הפוסקים כת"ק שהדין נאמר בין בחכירות ובין בשכירות, וז"ל הרמב"ם בפיה"מ (ב"מ ט, ב): "מקבל נאמר בסתם על חוכר ושוכר, שפעמים אומר במשנה מקבל וכוונתו בכך חוכר או שוכר, וכאלו אמר המקבל שדה בחכירות או בשכירות", ומבואר שגם בשכירות יש דין ניכוי. וכ"ה לשון השו"ע (שכב, א) "החוכר או שוכר שדה מחבירו ואכלה חגב".

38. ועיין סמ"ע (שכב, ג) שהדין תלוי רק ברווח הנמוך של השוכר וכמה הרוויח פחות, ולא תלוי בכמה הפסידו האחרים.

39. זה שמשלם על השכירות ביחס לרווח של השוכר, מבואר ברמב"ם (שכירות ח, ה) וז"ל: "מנכה לו מחכירו הכל לפי ההפסד שארעו", וכן נפסק בשו"ע (שכב, א). ונראה שדין הניכוי נאמר רק מחלק הרווח של המשכיר [ואם יש לו הוצאות וכגון ביטוחים וכדו' מוציאים אותם מהחשבון], ולא מנכים כלום מהכסף שמכסה את ההוצאות שלו, בדומה למחכיר, כי אין למחכיר הוצאות. ויש להוכיח כן מרש"י

את האונס על עצמו. וגם הנמוק"י (ב"ק י, ב) שסובר שאונס של יום אחרון נחשב אונס, היינו בגלל שהיה יכול לסמוך על מה שהיה בכחו לעשות א"ח"כ ורק שבסוף שכת, אבל בנידוננו שכשנסע שלא הייתה לו סיבה לחשוב שתהיה לו אפשרות לחזור, אינו יכול לטעון אונס בסוף. ועי"ש שפשוט לו שמקרה כזה נחשב תחילתו בפשיעה וסופו באונס שנחשב פשיעה.

29. הגם שיש הרבה זוגות צעירים שנוסעים להורים בחג הפסח, ובפרט בשנה ראשונה, אבל א"א לומר שזה נחשב כאילו התנו כן וזה חלק מתנאי השכירות, כי רק באומדנא דמוכח אומרים שזה נחשב מתנאי השכירות (כמב' בס"י רז, ד), ולא די בזה ששיכח כן ואפילו אם הרוב נוהגים כן. ואפילו כשאין מניעה לצאת ולחזור יש הרבה זוגות שלא יוצאים מכל מיני סיבות, ובפרט בשנה הזאת שעקב הנסיבות ביטלו חלק לא מבוטל מהזוגות את תכניות הנסיעה לחו"ל.

30. בחור בדירה של בחורים שונה מאבדן, כיון שנהוג היום שהם חוזרים לחו"ל לחגים, והוי אומדנא דמוכח שכן יעשו, וכאילו על דעת כן שכרו בתחילה, ולכן מה שנסעו לחו"ל לא נחשב פשיעה. ואף בזמן שהיה אפשר לבחור לחזור אלא שהישיבה הייתה סגורה, אם לא חזר הוא מוגדר כאונס, כיון שהיה ברור מראש שהוא שוכר רק בשביל לימודים בישיבה, ולכן כל שאין מטרת השכירות יכולה להתקיים, פשוט שהוא נחשב אונס. ואף שהאונס הוא רק מצד השוכר, אי"ז שונה ממי ששכר פועל להשקות לו את השדה, וירד גשם ואין צורך בהשקיה, שאף שזה מוגדר כאונס של שוכר הפועל, מ"מ יכול לבטל את השכירות, כי קי"ל שאפילו באונס מצד השוכר אפשר לבטל את השכירות.

31. לפי המהר"ם פדאוה פשוט כן, כי האפשרות היחידה של הבחורים להיפטר הוא מטעם ביטול ההסכם, ואם ההסכם בטל יכול המשכיר להשכיר לאחרים. אלא שגם החולקים על המהר"ם מסכימים בזה, כי מפורש בדברי הרמ"א בד"מ שבאונס פרטי יכול השוכר להיפטר רק מדין ביטול השכירות. וכך רואים בטעם הג' של הראב"ן (שנפסק ע"י המהר"ם והובא בקצו' סי' שכב), וז"ל ראב"ן: "מצי אמר משכיר לשוכר, אילו לא שכרת ביתי אז שמא היה שוכרו אחר מאותן שלא נגדר עליהם גלות, שהרי נשארו מיעוט הקהל בבית ולא הייתי נפסד כלום, וכיון דאיכא לספוקי בהכי יחלוקו", וא"כ ודאי המשכיר יכול לנסות להשכיר לאחר, כי אם נאמר שאסור לו להשכיר לאחרים, למה המשכיר אינו מפסיד את כל חלקו, והרי עכ"פ א"א להשכיר לאחרים, אע"כ שאם השוכר אונס המשכיר גם משוחרר מחיובו לספק דירה לשוכר ויכול להשכירו לאחרים.

32. ואם השוכר מסרב לפנות את החפצים, דינם של החפצים מבואר בס"י שי"ט.

33. כדן כל אונס שאינו מכת מדינה שאינו מקבל את כספו בחזרה כמבואר בשו"ע (שלד, א).

34. כיון שרוב ככל תושבי הארץ לא ברחו, וכמו שכ' במהר"ם פדאוה (סי' פו), ופשוט שבזה אינו כאלו התנו מעיקרא שיסעו לחו"ל לחגים.

35. מקור דין זה הוא בגמ' (ב"מ קג, ב), שהנה מב' במשנה "המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן, יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכורו", והקשו בגמ' "אילימא דיש נהרא רבה אמאי אינו מנכה לו מן חכורו נימא ליה מכת מדינה היא", ותרצו "אמר רב פפא דיש נהרא זוטא דאמר ליה איבעי לך לאתווי

דורש החזר, המשכיר חייב להחזיר רק חצי מהפסד השוכר, ולמשל בדוגמא הנ"ל יצטרך להחזיר רבע⁴⁰.

16. אם שכר מקום לזמן מסוים **למטרה מוגדרת**, ובגלל המצב לוקח יותר זמן למלא את מטרת השכירות, וכגון ששכר מקום לעשות בו חלוקה לחג, ובגלל ההוראה לחלק לכל אחד בנפרד לוקח יותר זמן לחלק לכולם, השוכר אינו חייב לשלם עבור הימים הנוספים⁴¹, אבל אם שכר את המקום לפי ימים ולא למטרה מוגדרת, ורק שהוא בעצמו חישב כמה ימים יצטרך את המקום לפי המטרה שלו, ובסוף לקח לו יותר ימים, צריך לשלם עבור הימים הנוספים.

17. אדם ששכר זיכיון מסוים כשהתשלום עליו אינו תלוי ברווחים מהזיכיון, [ולא שכר מקום, כלי או פועל], ובגלל המצב אין לו תועלת בזיכיון, וכגון שמשלם סכום קבוע עבור זיכיון לשירות מונית בשדה התעופה ובגלל המצב אין נוסעים, או זיכיון לתליית מודעות בלוחות העיר ואין מפרסמים, או מכירת פופקורן וכד' באירועים ציבוריים, יש

אומרים שאף שאינו מרוויח כלום כתוצאה מהזיכיון, אין לו זכות לדורש כסף בחזרה, ואפילו אם עוד לא שלם חייב לשלם⁴², ויש חולקים⁴³.

שכר מקום ופתח בו עסק שנאסר להחזיקו פתוח

18. אם שכר שטח מסחר ופתח בו עסק, והרשויות אסרו להחזיק פתוח עסק כזה, והשטח אינו מיועד לעסק כזה דווקא, וגם לפי החוזה ביניהם השוכר אינו מוגבל איזה סוג עסק לפתוח שם, ובעיקרון אפשר להשתמש בשטח בצורה אחרת מורשית, נחלקו הפוסקים [בשאר מכת מדינה] אם יש לשוכר טענה שזה נחשב מכת מדינה, ו"א שמכיון שהאונס הוא על כל המתעסקים בעסק מסוג זה ולא רק על השוכר המסוים הזה, לכן זה נחשב ונידון כמכת מדינה⁴⁴. אבל הרבה פוסקים סוברים שכיון שרק סחורה זו נאסרה ומצד החנות הוא עדיין יכול למכור סחורה אחרת, אין זה נחשב מכת מדינה ואפילו לא כאונס פרטי [שהרי הוא יכול להימלט מהאונס], ויצטרך לשלם הכל⁴⁵.

צינונים והערות

המלך לא הייתה על השוכר הזה דווקא אלא על כל מי שעסק בסוג עסק זה, לכן פשוט שזה נחשב מכת מדינה, והשוכר אינו חייב לשלם דמי שכירות, למרות החוזה שביניהם. והוסיף שאין לחייב את השוכר בגלל שהוא יכול להמשיך את השכירות ויתעסק בעסק אחר, או שישכיר את השטח למי שמתעסק בעסק אחר, וכמו שטען המשכיר, "כי אין יעלה על הדעת לעשות אומנות אחרת אשר לא נסה בו, גם מאין הרגלים לחייבו לבקש שוכר ויתחייב הוא בשכירות".

יש לציין שבשורת שי למורא (ס' ה) פקפק בדבריו עפ"י התשו' מיימוני (משפטים ס' כז, והיא תשובת הרשב"א בעל התוס'), שסובר שכיון ששוכר לזמן מסוים דינו כמכר ולא כשכירות, ולכן כיון שכבר קנה הדבר והאונס קרה ברשותו אין טענת מקח טעות. אמנם, כבר הארכנו בזה (עלון המשפט 88 דין 1 והערות שם) שרוב הפוסקים אינם סוברים כהתשו' מ"י, ובוודאי א"א להוציא ממון מהשוכר ע"ס זה. המחנ"א (שכירות ז) גם הביא את השי למורא, והוא השיב שאינה טענה כיון שהוא מכת מדינה, וכמו שחילק התשו' מ"י עצמו.

45. כ"כ הראנ"ח (א, לח הובא בפת"ש ס' שכא) במקרה שאחד שכר חנות בכדי לעסוק בסחורה מסוימת, ואח"כ עקב גזרת המלך לא היה כדאי כלל לעסוק בזה, ופסק הראנ"ח שא"ז מכת מדינה, כיון שהחנות עצמה לא נפגעה ואפשר למכור בה סחורה אחרת, וא"כ האונס הוא רק מצד השוכר. הוא שאל ע"ע מתשו' המהר"ם פדואה בנידון מלך שגזר על הלוואות ברביית והחשיבה המהר"ם למכת מדינה, ותיריך "התם כל שבח החנות לא היה אלא רשות המלך שהיה למחזיק החנות להלוות ברביית, והרשות ההיא היא שהיו שוכרים זה מזה, וכיון שגזר המלך שלא ילכו נפל פתא בבירא ונתבטל השבח ההוא ונתקלקל, והיו כמו אכלה חגב או יבש המעיין", וכונתו נראית שהחנות ההיא הייתה מיועדת להלוואות ברביית, כיון שהיה לחנות רשיון להלוות ברביית ולא עמדה לסחורות אחרות. יש לציין שטענת הראנ"ח דומה למש"כ הראב"ן הנ"ל (הערה 16) במה שתלה הפסד במי שהגזרה הייתה עליו.

וכן המחנ"א (שם) בנידון המהרש"ך חלק על המהרש"ך, והגם שהסכים שזה נחשב מכת מדינה כיון שהגזרה הייתה על כל מי שהתעסק בסחורה הזאת, בכ"ז טען "יראה דבנדון הרש"ך יש להעמיד השכירות ולחייבו לשוכר, כיון דלא נשתנה החנות ממכות שהיה, וראויה היא לאומנות אחרת, אלא שלזה השוכר אינה ראויה, כה"ג לא שייך לומר מזליה דמשכיר גרם". יש לציין שהמחנ"א הביא ראיה מהמהר"ם טיקטין הנ"ל (הערה 17, הוא בטעות מייחסו למרדכי) שאם הגזירה היא רק על השוכר צריך לשלם הכל, ובחידוש המהרמ"ט עצמו כבר כתבנו לעיל שרבים חלקו עליו, כי המהר"ם טיקטין דיבר אודות בתי, ובית מיועד שאנשים יגורו בו, וכיון שהמקום אינו ראוי למגורי אדם עקב הסכנה לכן א"א להחשיבו שהבית קיים עבור השוכר, וגם המחנ"א לא פסק כמו המהרמ"ט אלא כראב"ן החולק עליו, אלא שהמחנ"א הביא ראיה ממנו שעכ"פ מבו' בדבריו שבמקרה שמזל של רק אחד מהם גרם הוא מפסיד הכל גם במכת מדינה, וה"ה בנידונו שהמכה פגעה רק בשוכר. יש לציין שהט"ז (שכא, א בסוף) הסכים בנקודה הזו עם המהרמ"ט, וא"כ זה עוד תנא דמסייע לראנ"ח.

גם בשורת חת"ס (קסא, ד"ה ואין סברא) הביא את הראנ"ח והמהרש"ך, וכתב על הראנ"ח "וסברא נכונה היא" ועל המהרש"ך כתב שהוא "לא עמד בזה". גם המנחת פתים (שלד, א) פסק כהראנ"ח.

קה, ב ד"ה מכת מדינה) "דאי בקבלנותא (אריסות) מאי מנכה איכא מה שימצא יחלוקו", והיינו שבלאו הכי ממילא יהיה לבעל השדה פחות, כיון שזו המהות של אריסות, והיינו למשל כשהאריס לוקח שני שלישי ובעה"ב לוקח שלישי, השליש שלו מצטמצם ממילא בגלל שיש פחות תפוקה, והיינו שבאריסים החלק שבעה"ב מרוויח פחות מסך ההפסד הוא לפי האחוזים שיש לו ברווח, וא"כ ע"כ שכן הוא גם בחכירות ובשכירות, כי רש"י אומר שבאריסות מגיעים מאיליו לדין נכיו.

40. הגם שהבאנו למעלה שהראב"ן והתשו' מ"י כתבו שלעניין מכת מדינה אין חילוק בין אם כבר שילם או לא, אבל גם הבאנו שנחלקו הרבה פוסקים אם הפשט במנכה לו מן חכורו הוא שהמשכיר והשוכר מחלקים ביניהם את ההפסד, או שכל ההפסד נופל על המשכיר, ולכן מספק, אם עוד לא שילם השוכר יכול להוריד את כל ההפסד, אבל אם כבר שילם ודורש כסף בחזרה, השוכר יכול להוציא רק חצי מההפסד שלו מהמשכיר.

41. הדין נלמד מדין השו"ע (שי, ג): "ראובן השכיר בהמתו לשני ימים לילך ולחזור, ובחזרתו ביום השני גדל הנהר עד שהוצרך לעכב יום אחד, אם שכרה לימים, פשיטא שצריך ליתן לו שכירות כל יום ויום, ואם שכרה למקום פלוני ולחזור, או ששכרה לשני ימים והזכיר המקום שרוצה לילך שם, וידוע שהוא מהלך שני ימים, ועכבו הנהר, אם לא היה רגיל להתגדל פסידא דבעל בהמה", וביאר המנחת פתים (שי, סוף הקטע הראשון) שהטעם הוא "דאי אפשר לומר דמזליה דשוכר גרם, דהא נתגדל הנהר, ואי אפשר לומר דמזליה דשוכר גרם". הנת' (שי, ג) סובר שבאונס של השוכר, בין בשכרו למטרה מוגדרת ובין שכרו לימים סתם, צריך להוסיף עבור הימים הנוספים, ונחלקו עליו הרבה פוסקים, ויש ראשונים מפורשים נגדו. עיין שם במלואי משפט.

42. כן פסק המהרש"ם (ב, קצט), וז"ל: "כבר העליתי בתשו' א' מדברי הנימוק"י ר"פ המקבל, שכתב בטעמא דמנכה מחכירו, משום דבעלים שייכי בקרקע שהגוף שלהם ונטולים חלק בפירות, לכן י"ל דמזל בעה"ב גרם... ומבואר בתשו' מהר"ל (ס' ל"ז) דבמטלטלין דכבר נסתלקו בעלים ל"ש לבטל המקח ע"י מכת מדינה, וא"כ בשכירות 'אבנעלא' וכדומה שמכרו לגמרי זכותם על משך ג' שנים והם מסולקים מזה, פשיטא דל"ש בזה דין מכת מדינה, והבאתי רא' ברורה מדברי תשו' הריב"ש (ס' תכ"ו) בדין יחיד שקנה עדר היין ובשר מהקהל לשנה, ונתחייבו בשטר שאם יצא ערעור על העדר מהמלך ישלמו לו כל נזק, ואח"כ יצאה פקודת המלך שכל איש שאינו מהקבועים בעיר יצא מהעיר, ונתמעט כמעט כל מכס העדר ע"י, והקונה מפסיד קרן ורווח ותובע מהקהל, והשיב שאין זה בכלל ערעור ואין הקהל חייבים לשלם דנסתחפה שדהו".

43. בתשו' חתם סופר (ס' קסא) דן במקרה כזה, והוא דן דין של מכת מדינה, וז"ל: "חידים שחכרו מקהל מכסם אשר הושם על מקצבי בשר בהמה דקה ליתן מכל צאן כך וכך, ויהי בנפול הצאן על ידי חולי פגירה, מכר שר העיר את כל צאנו לאיכרים וליחידים, באופן שאין שום קונה לבשר צאן, כי שר העיר זלזל מאד במחירי בשר צאנו, באופן שא"א בשום אופן להקצבים שיקצבו עוד בשר צאן זמן ועידן עד יעבור זעם, ומי יודע אם השתא הכא יבוא יום מו"מ ההוא, ובין כך החוכרים נפסדים, ועתה רוצים להטיל הפסידים על הקהל כי אדעתא דהכא לא חכרו".

44. כן פסק המהרש"ך (ב, קצח) במקרה שהמלך גזר על כל מי שהתעסק בעסק השוכר שיעבור למקום אחר, וכן עשה השוכר, ופסק המהרש"ך שהיות שגזרת

19. ולהלכה במגיפה הנוכחית, כיון שרוב סוגי העסקים ניזוקו בצורה קשה, והאונס פוגע בשניהם בשווה⁴⁶, לכן לכו"ע זה נחשב אונס והדין הוא כבכל אונס של מכת מדינה⁴⁷. ואף שהתירו לפתוח חנויות מזון ותרופות, וחנויות נוספות בשירות משלוחים, מ"מ מי שמוכר ביגוד או הנעלה וכדו', אין עליו טענה שהוא יכול לעסוק בדברים המורשים, וראה הערה⁴⁸.

20. אם לא נאסר להחזיק פתוח עסק כזה, אבל השוכר סגר את העסק כיון שהרווחיות שלו נפגעה מפני מיעוט הקונים, כל שעדיין אפשר להחזיק פתוח את העסק ולהרוויח קצת⁴⁹, אין זה נחשב מכת מדינה, וחייב לשלם כפי שנתבאר בדין 14⁵⁰.

21. מי ששכר חנות שברור שהיא מבוססת על תיירות, וכגון ברובע

היהודי בירושלים, ועקב המצב אין תיירים, נראה שלכו"ע זה נידון כמכת מדינה, ואין טענה שיכול לשנות את סוג העסק, כיון שהחנות מיועדת רק לתיירים, וגם דמי השכירות משולמים בהתאם⁵¹, ולכן לפי המהר"ם פדוואה וסיעתו יכול השוכר לבטל את השכירות, ונראה שגם חלק מהחולקים על מהרמ"פ יסכימו במקרה זה⁵², אכן לחלק מהחולקים על מהרמ"פ יהיה דין ניכוי⁵³.

דין מכת מדינה בשכירות פועלים

22. אדם ששכר פועל כגון כגון מטפלת תינוקות או נגן כלי זמר לחתונה וכדו', ועקב הוראות הרשויות אין הפועל עושה את המלאכה שנשכר לעשותה, נחלקו הפוסקים בדין התשלום⁵⁴: א) יש אומרים ששוכר

צייונים והערות

53. כבר הזכרנו לעיל שנחלקו מה הפשט בניכוי, ולהרבה פוסקים לא יצטרך השוכר לשלם כלום כיון שאינו ראוי להרוויח כלום.

54. האור זרוע (ב"מ סי' רמג-רמו) מצטט מספר אביאסף, ובתוך דבריו (סי' רמה) כתב: "אם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים ללמוד הוה ליה מכת מדינה", המרדכי (ב"מ שמג) הביא את הדין והוסיף וז"ל: "ואם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר, ואי אפשר למלמד ללמוד, הוה מכת מדינה **ויהא ההפסד של בעל הבית**", והיינו שבמכת מדינה מפסיד שוכר השירות (והיינו השוכר את הפועל), ומשלם את כל תשלום השכירות. וכך הביא את הדין גם הגה"א (רא"ש ב"מ ו, ו), וז"ל: "ואם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר, ואי אפשר למלמדים ללמוד, הוה ליה מכת מדינה, ונותן לו כל שכרו וצ"ע לקמן בהמקבל", וכתב הדין בשם אור זרוע.

ולכא"פ צ"ע בדין זה, מה זה שונה משכירות בתים שהמהר"ם פסק כנ"ל שיחלוקו בהפסד?

הרמ"א הביין במרדכי שהדין הנ"ל הוא ממהר"ם וכלהן, אבל באו"ז הנ"ל מפורש שהם דברי האביאסף, וגם בהג"א כתב הדין בשם אור"ז [המביא לשון האביאסף] ולא בשם מהר"ם, וכבר העיר כן בקובץ שורת הדין (כרך ו' עמ' קנב), ונמצא שדעה זו היא של האביאסף, ודבריו הובאו באו"ז, במר' ובהגה"א, אמנם באור זרוע לא כתוב שההפסד הוא על בעה"ב, וכמו שהביאו המרדכי והג"א בשמו, וכתוב רק שהוה מכת מדינה, ואדרבה, הוא כותב להדיא שהדין הוא כמו במשנה של חוכר שדה שבמכת מדינה מנכה לו מחיכורו, וצ"ע. (ובקובץ הנ"ל הוכיח שהמהר"ם חולק על הא"ז).

והנה הרמ"א (שכא, א), פסק כדברי מהר"ם [בשני המקומות, וכהבנתו שדין המרדכי הוא מהמהר"ם] וז"ל: "והא דאמרינן אם מכת מדינה הוא מנכה לו מן חכירו, הוא הדין בכל כיוצא בזה, דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוה מכת מדינה, **מנכה לו משכירותו**... וכן פסק מהר"ם על מלמד שגזר המושל שלא ילמוד, דהוה מכת מדינה **וכל ההפסד על בעל הבית**". ודנו כל נושאי כלי הרמ"א בסתירה הנראית גלויה בדברי הרמ"א, שמתחילה כתב בפשיטות שמנכים מהשכירות [והיינו שחולקים בהפסד], ובסוף כתב בפשיטות שכל ההפסד על בעה"ב. בנוסף, בס' שאחרי זה מב' בשו"ע הדין של המשנה בחוכר שדה (הובא בהערה 1) שבמכת מדינה מפסיד גם המשכיר, ושם לא העיר הרמ"א כלום. והשאלה נכונה גם בדעת המהר"ם, כי מצד אחד פסק כראב"ן שהדין במכת מדינה הוא יחלוקו תמיד וכמב' במשנה, ומצד שני הביא הרמ"א משמו במלמד שכל ההפסד על בעה"ב.

ובדרכי משה כתב וז"ל: "וכן משמע בתשובת מוהר"ם... בדין מלמד שאי אפשר לו ללמוד... דהוה מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית... ולא דמי לקרקע דאכלה חגב דמנכה לו מן חכירו, ולא אמרינן דכל ההפסד על השוכר, די"ל דדוקא בקרקע שעדיין עומדת בחזקת המשכיר, בזו אמרינן דגם הוא יפסיד, משא"כ בשאר משכיר, ולכך הוה כל ההפסד על שוכר". וגם בדבריו אלו התחבטו המפרשים, שהרי בשו"ע כתב להדיא שהוה הדין בכל כיוצא בזה" מנכה לו מחכירו, ואילו ב"מ כתב ש"בשאר משכיר" כל ההפסד על השוכר. גם מש"כ לחלק שקרקע בחזקת בעליה עומדת, הגם שהמהר"ל (סי' לז) גם כתב כן לחלק בין קרקע למטלטלים, שבמטלטלים אין דין ניכוי כי כולו ברשות השוכר, אבל אינו סברא לחלק בין קרקע לשכירות פועלים, כי גם הפועל מוחזק בעצמו ממש כמו שקרקע בחזקת בעליה עומדת. והט"ז כתב על חילוק הדרכי משה: "אין לענ"ד שום פירוש לדברים אלו".

ויתכן מאוד (ליישוב לפי הרמ"א שהבין שהדין הוא מהמהר"ם, שלא ייצא שהמהר"ם סתר עצמו, אבל כ"כ שהדין אינו מהמהר"ם) שהמהר"ם הוא לשיטתו,

אכן צ"ע על כל הפוסקים האלו, כי גם באופן ששכר שדה וזרעה חיטים וקרה שידפון רק לחיטים ולא לשעורים נחשב למכת מדינה כמבואר בסמ"ע (שכב, ב), ולא אומרים שהשוכר היה יכול לזרעה שעורים (אם לא שהתנה המשכיר שיזרעה שעורים). והכ"א תירץ שיש לחלק מדמי השכירות על העבר - שלא היה אפשר לדעת איפה יקרה האונס, ובין תשלום השכירות על העתיד, שאז יכול המשכיר לטעון שיעסוק בסחורה אחרת. ומצד אחר אי"ז קשה על הפוסקים הנ"ל, ואפילו המחנ"א שטענתו שייכת גם לגבי העבר שמזל השוכר גרם [ואין שייך התירוץ הנ"ל] אי"ז קשה עליו, כי לדעת כולם נחשב שידפון כמכ"מ כיון שהאונס פגע במושכר עצמו, ורק בבית שלא נפגע בעצמו, או בחנות שאפשר למכור בה דבר אחר, אינה מכת מדינה אלא אונס השוכר. אכן מ"מ קשה מגמ' זו על הראב"ן בטעם השלישי, שהמחכיר יכול לטעון שהייתי משכיר למישהו שלא היה נפגע, שבגמ' הזו מוכח אחרת.

והיה נראה שהראב"ן עצמו הסתפק במח' המהרש"ך והראנ"ח אם ייתכן לומר במכת מדינה שמזל של רק צד אחד גרם, כי הסתפק בדין 'אכלה חגב' אם המחכיר מפסיד הכל או רק חצי, והוא עצמו מגדיר את האונס שנחשב שאירע רק אצל המחכיר, ובכ"ז בצד אחד שלו הוא סובר ששניהם חולקים את ההפסד, וא"כ רואים שהסתפק אם יש טענה כזאת שהמכה הייתה רק אצל אחד מהם.

46. זה שהולכים בזה לפי הרוב, מב' בגמ' (ב"מ קה, ב, הובאה בהערה 1) ונפסק בשו"ע (שכב, א), והוא הנידון בש"ך (שלד, ג) שחלק על המהר"ם פדוואה בזה.

47. בנידונו במגיפת הקורונה יש סברא רבתא לפסוק כמהרש"ך, כי רוב ככל העסקים נפגעו ואינם מרוויחים בתקופת המגיפה, ורובם אסורים לפעול כלל, וא"כ כמעט כל עסק בעולם שהיה השוכר מקים בשטח המושכר לא היה מצילו מן האונס. ובוודאי א"א לחייבו לשלם מעיקר הדין, שהרי הוא ספיקא דדינא בגלל דעת המהרש"ך, אכן עכ"פ ראוי לשלם לכה"פ חצי, כי בנוסף לדעת הראנ"ח ודעת רוב הפוסקים שאינו נחשב מכת מדינה, יש לצרף גם מה שפסקו (דין 9) בכל מכת מדינה שישלם חצי וכדעת הראב"ן הנ"ל (הערה 16).

48. טעם הדין, כי כל טענת הסוברים שאינו נחשב מכת מדינה היא, שהשוכר היה לו להתחיל להתעסק בעסק אחר, וזה שייך רק אם האונס צפוי להישאר זמן רב, אבל בנידונו שהאונס הוא רק לטווח קצר, אין טענה כזאת. ובפרט בזמננו שלא כל אחד יכול לפתוח בזמן קצר עסק אחר כמו בית מרקחת, אלא צריך רשיון וכדו', ועד שישגיג אותו יעבור האונס.

49. הראנ"ח הנ"ל הסיק "אם ע"י טורח והשתדלות ותחבולות הסוחרים יכולין להרויח בחנות **רווח מה** אינם יכולים לחזור בהם", והוא נלמד מפירוש התוס' במה שהגמ' (קד, א) העמידה את מש"כ במשנה "יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכורו", דיבש נהרא זוטא, איבעי לך לאתויי בדוולא", וביארו התוס' שהטעם שהגמ' צריכה לומר שטענת המשכיר היא "איבעי לך לאתויי בדוולא", "דאפילו יבשו נמי שאר יאורי שדות אחרים, דהשתא הוה מכת מדינה, אפילו הכי אינו מנכה לו, כיון דאפשר לאתויי בדוולא מנהרא רבה, דדוקא באכלה חגב או שנדפה שאין יכול לתקן הקלקול ע"י שום טורח מנכה לו", וכן פסק הרמ"א (שכא, א) "ואם אפשר לתקן על ידי טורח ותחבולות אינו מנכה לו".

50. התבאר בהערה 35, שכיון שאפשר לקיים השכירות ע"י טורח ותחבולות אי"ז נחשב אונס.

51. וזה ממש כעין המקרה של המהר"ם פדוואה הנ"ל.

52. במקרה כזה נראה שהט"ז מסכים שאפשר לחזור, כיון שאינו ראוי לכלום בזמן שאין תיירים, אבל לפי העה"ש לא ניתן לבטל, כיון ששכרו להרוויח.

גזר על השימור כי אם על לימוד התורה, מגיע למלמד כל שכרו כיון שעליו לא נגזר כלום. (אמנם, החת"ס (ח"מ סי' קסא) השיג על הנתי' שלא קי"ל שמלמד מקבל רק שכר שימור). אמנם קשה על הנתי', שבד"מ הנ"ל מבואר להדיא שהרמ"א מחלק בין שכירות פועלים לשכירות קרקע. ולענין עצם הוכחת הנתי' מדין הרמ"א בברח מחמת מגיפת דבר שגם הפועל מפסיד, הנה המהר"ם פדואה (סי' פו, ושיטתו הובאה בש"ך כמובא בהערה 6) הבין שבמקרה כגון זה שאירי בו הרמ"א אי"ז נחשב מכת מדינה כיון שלא ברחו מספיק אנשים, והמהר"ם פ גם הבין שבמכת מדינה ממש רק המעסיק מפסיד וכשיטת הט"ז וש"ך (השואל שם ודאי אמר כן, ומשמע מתשו' מהרמ"פ שהסכים לו בנקודה זו).

בנוסף לנתי', גם החינוך בית יהודא (סי' ק) דן בפסק של המהר"ם, והוא טוען ג"כ שהפועל הוא זה שצריך להפסיד כמו בכל אונס, וכדין מת השוכר, והוא משווה שכירות בתים לשכירות פועלים, והוא יישב שהמהר"ם מיידי שהמלמד היה גר אצל הבעל הבית וקיבל כבר מזונות ושכר כדרכם, ורק אח"כ תבע הבעה"ב שהמלמד יחזיר לו מה ששילם, ובזה פסק המהר"ם שלא יכול להוציא ממנו, כי מכיון שכבר נתן הוא מחילה. אמנם זו אוקימתא שאין לה רמז אצל אלו שהעתיקו את הדין של האו"י.

הערה"ש (שלד, י) ביאר את מש"כ הרמ"א (שלד, א): "אם ברחו מחמת שינוי אויר הוי כשאר אונס, והוי פסידא דפועל או המלמד", וז"ל: "ולי נראה מסתימת לשון רבינו הרמ"א, דאף אם הוי מכת מדינה ההפסד עליהם (על הפועל והמלמד), וטעמו נ"ל, דדוקא כשהפועל או המלמד עומד מוכן לעשות מלאכתו, אלא שהמלאכה נתבטלה כמו פסק הנהר הגדול שבסעיף ד', או אם התלמידים לבדם ברחו מקודם [אז ההפסד על בעה"ב], אבל אם בעת התהוות המגפה ברח המלמד וגם התלמידים, ההפסד של המלמד, ומזה מיידי רבינו הרמ"א, וזה שכתב אם ברחו, ר"ל המלמידים או הפועלים, ואינו כדן שכתב סי' שכ"א בגזירת המושל שלא ילמדו, דהתם מוכן המלמד ללמוד אלא שאין מניחין אותו, וכן בשינוי אויר והתלמיד או הפועל או נשמטה מלפניו, כיון דמכת מדינה היא, ההפסד על בעה"ב, אבל כשהפועל או המלמד בעצמו ברח ג"כ מיד בהתחלת האונס, והשמיטו את עצמם מהמלאכה בעוד שיכלו לעשות, למה יסבול הבעה"ב, דטעמא דמכת מדינה ההפסד הוא על הבעה"ב משום דמשימא הוא דגזרו עליה, ולא שייך זה אלא כשנתבטל הפעולה רק מצד הבעה"ב, ולא כשנתבטל מצד הפועל והמלמד ג"כ".

ודבריו צע"ג, כי בא לפרש את הרמ"א שמקורו הוא המהר"ם פדואה, ושם מבואר בהדיא שלא היה מכת מדינה, גם מש"כ שהמציאות הייתה שגם התלמידים וגם המלמד ברחו, במהרמ"פ מבואר להדיא שלא היה כך במציאות. אכן עכ"פ נמצא שגם העה"ש מסכים למהר"ם בפשוטו, שכל שהמלמד מוכן לעבוד צריכים לשלם לו תשלום מלא. אמנם, העה"ש הולך לשיטתו שסובר (שם, יב) כמהר"ם טיקטין כמו שכתבנו בהערה 17, שאם השוכר ברח מהעיר מחמת דבר הוא חייב לשלם הכל, וא"כ כיון שכתבנו (שם) שהט"ז והש"ך פסקו שלא כמהרמ"ט, א"כ לפי הט"ז והש"ך א"א להחשיב את דברי העה"ש כהסבר בדעת הרמ"א.

הגר"א (שכא, ז) הבין שהרמ"א סבר שבכל מכת מדינה כל ההפסד על בעה"ב, והתקשה בכל הנ"ל, וסיים על שיטת הרמ"א: "ודבריו תמוהין ומרפסן איגרא יציבא בארעא כו' מאן דאית לי תורי כו'". גם החקרי לב (ח"מ ב, פא) תמה על האו"י, וכתב שזו כוונת הגה"א במש"כ "וצ"ע בפרק המקבל", שכוונתו כמו הגר"א והנתי', וגם הביא את מש"כ הד"מ והקשה עליו כמו שהקשינו, שהרמ"א אינו סובר שהפועל קנוי למעסיק. ועכ"פ החק"ל סובר כראוב"ן, וסובר שזו גם שיטת המהר"ם מרוטנברג, שבכל מכת מדינה חולקים את ההפסד.

וליישב כל הנ"ל בסתירות דעת המהר"ם והרמ"א, נראה להציע דרך חדשה, שבאמת אין שום סתירה בדברי המהר"ם והרמ"א שהלך בעקבותיו, שהנה הדין שכתבו שכל ההפסד על בעה"ב מדובר במלמד, ובזמניהם היה מקובל מאוד שהמלמד הלך מעיר לעיר כדי ללמד, והמלמד לא גר במקום שלימד שם, וכמו שתיאר המהר"ם (הובא במר' (ב"מ תנט) בשמו) "יש ליזהר למלמד... מלהשכיר עצמו להיות בבית בעה"ב להיות בקבע עמו ולהיות סמוך על שולחנו בלי הפסק יותר מג' שנים", וכן מבואר בתוס' (קיד' נט, א) "נראה למהר"ר יצחק שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו כל זמן שהמלמד בביתו", ולכן כשבעה"ב שכר מלמד שיבוא מעיר אחרת ללמד את בנו, ויצאה גזירת המושל על העיר של בעה"ב ולא בערים אחרות, הרי האונס הוא מזלו של בעה"ב לבדו ואינו מחמת מזלו של המלמד כלל, שאפשר לו ללמד גם בערים אחרות, ולכן פשוט שכל ההפסד על בעה"ב, וכמו שכתבנו בהערה 3, והוא מבואר במהר"ם עצמו שפסק שתולים במי הייתה המכה. וייתכן קצת שזו גם כוונת הרמ"א בחילוקו בד"מ, שקרקע כיון שהיא בחזקת בעליה

כי מבואר בכמה מקומות (ביניהם בתשו' מיי' (קנין סי' לא)) שדעת המהר"ם היא שיש למעסיק קניין בפועל כמו עבד עברי, ולכן חלק מדיני פועלים נלמדים מדיני עבד עברי, ומטעם זה פסק שאם המלמד חלה מקבל שכרו וכמו בעבד, וז"ל: "מלמד שחלה אין פוחתין לו, וראיה מפ"ק דקדושין (יז א) עבד עברי שחלה אינו חייב להשלים", וגם הדין ש'פועל יכול לחזור בחצי יום' לדעת המהר"ם הוא מדין יציאה של גרוען כסף בעבד עברי (עיין קצוה"ח שלג, ו). אבל עדיין צ"ע, כי בשלמא המהר"ם מובן בזה, אבל הרמ"א (שלג, ה) והש"ך (שלג, כה) חולקים עליו לענין חלה, וגם לענין גירעון כסף נפסק בשו"ע (שלג, ג) שלא כדעת מהר"ם.

ולכאוף היה נראה שלדעת המהר"ם והרמ"א יש חילוק בין שכירות קרקע לשכירות פועלים, ורק בשכירות קרקע הדין הוא שינכו כמבו' במשנה, אבל בשכירות פועלים הדין הוא שכל ההפסד על בעה"ב. וכן הבין הסמ"ע (סק"ו) ברמ"א, שהנה דיני שכירות פועלים (שלד, א) כתב הרמ"א: "וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהן אינן יודעין, הוי פסידא דפועל... ואם הוי **מכת מדינה עיין לעיל סימן שכ"א**", ומזה שהרמ"א ציין לסי' שכ"א ששם הביא הדין של המהר"ם במכת מדינה במלמד, ולא לסי' שכ"ב ששם מובא דין מכת מדינה בשכירות קרקע למד הסמ"ע: "נראה דלא בא כאן אלא לרמז על מה שכתב שם בסימן שכ"א סעיף א', דבמכת מדינה לפעמים יד הפועל על העליונה, וכמ"ש שם בשם מהר"ם דפסק כן במלמד".

אמנם, אף שהסמ"ע ביאר כך ברמ"א, אבל הוא עצמו חלק על הרמ"א בהבנת דעת המהר"ם, ולדעתו המהר"ם סבר שגם בשכירות פועלים הדין הוא שיחלוקו בהפסד, וז"ל: "ונראה לע"ד פשוט, דכונת המרדכי בשם מהר"ם היא דגם לבעה"ב יהיה הפסד, דהיינו יחלוקו... והשתא אתי שפיר הנתנית טעם שכתב המרדכי שהיא הפסד לבעה"ב כיון דהיא מכת מדינה, דר"ל כמ"ש לעיל דבמכת מדינה שניהם שויין, ואין לתלות במזלו של זה יותר מבשל זה, משו"ה מצינו בו דמנכין בהשכירות או יחלוקו באופן שהיו שויין בהפסד", ועי"ש שדחק בלשון המרדכי ש"ההפסד של בעה"ב הכוונה רק לחצי. והיינו שלדעת הסמ"ע בכל מכת מדינה - בין אם מדובר על שכירות קרקע ובין על שכירות פועלים - הדין שיחלוקו בהפסד, ולכן לא קשה על המהר"ם מהמשנה של חוכר, ואי"צ לחלק כמו שחילק הד"מ.

הט"ז (שכא, ס"ס א) הקשה על הסמ"ע שא"א לומר שהדין במכת מדינה הוא שיחלוקו בהפסד, והוכיח כן מלשון הגה"א (רא"ש ב"מ ו, ו), ושם א"א לדחוק כמו שדחק הסמ"ע בלשון המר' ולומר שהכוונה שחולקים בהפסד, כי כתב: "**ונתן לו כל שכרו** וצ"ע לקמן בהמקבל", והיינו שהבין בוודאי שבמלמד כל ההפסד על בעה"ב, וכן שגם לו הוקשה מהמשנה בחוכר שדה שמבו' להדיא שגם המשכיר מפסיד. וביישוב דברי המהר"ם והרמ"א כתב הט"ז: "בכל מקום שיש מכת מדינה אה"נ דכל ההפסד על בעה"ב, דמזל דידיה גרים". וזו שיטת הט"ז בכל דין מכת מדינה, שתמיד מפסיד זה שמזלו גרם, ובשכירות בתים דעתו היא שתמיד הוא מזלו של בעל הדירה. וא"כ הט"ז מסכים עם הרמ"א, אמנם לא ביאר הטעם למה זה מזלו של שוכר המלמד.

וכן כתב המהר"ם פדואה (סי' פו, והביאו הט"ז) שבמכת מדינה בשכירות פועלים אומרים תמיד שזה מזלו של שוכר הפועל, וייתכן מאוד שסובר כמש"כ שיש חילוק בין שכירות קרקע לשכירות פועלים, ובבתים הוא תמיד מזל בעה"ב כי האונס שווה לכל בני המדינה, ובשכירות פועלים הוא מזלו של שוכר השירות. גם דעת הש"ך (שכא, א) בדין הרמ"א שההפסד על בעה"ב, וגם הוא הוכיח (בסי' שכא) מהגה"א דלא כהסמ"ע.

אמנם בראב"ן הנ"ל מבואר להדיא כהסמ"ע, לענין זה שעיקר הדין במכת מדינה הוא שיחלוקו, וז"ל: ומיהו מנכה מן חכורו קתני ולא כל חכורו, דכיון דמכת מדינה היא על שניהם הוי ההפסד זה יפסיד מחצה וזה יפסיד מחצה, ה"נ שמעון ישלים לראובן מחצית הימים שהיה חוץ מביטו וראובן יפסיד המותר... דמכת מדינה להאי דשניהם הוא לפיכך ההפסד על שניהם".

הנתי"מ (שלד, א) חלק על הט"ז והסמ"ע בהבנת שיטת המהר"ם והרמ"א, וטען שגם הם אינם סוברים שבמכת מדינה בשכירות פועלים כל ההפסד על המעסיק, והוכיח כן מזה שפסק הרמ"א במגיפת דבר שהיא גם נחשבת מכת מדינה כמש"כ הש"ך (שלד, ג) והט"ז (שם), ובכ"ז פסק הרמ"א: "אם ברחו מחמת שינוי אויר הוי כשאר אונס והוי פסידא דפועל או המלמד", ומפורש שגם הפועל מפסיד, אלא ע"כ שהרמ"א אינו סובר לא כהסמ"ע ולא כהט"ז, וגם בשכירות פועלים הפועל מפסיד. וליישב הסתירה במהר"ם וברמ"א כתב הנתי', ששונוה מלמד תורה משאר פועל, כי עפ"י הדין מי שמלמד תורה מותר לו לקחת רק 'שכר שימור', וכיון שהמושל לא

הפועל לא צריך לשלם כלום לפועל⁵⁵. ב) יש אומרים שחייב לשלם חצי מהסכום שסיכמו ביניהם⁵⁶. ג) ויש אומרים שחייב לשלם לשני תשלום מלא כאילו עבד⁵⁷, ומנכים רק כמה שהפועל היה מוכן לקבל פחות כדי שלא יצטרך לעבוד [דמי 'פועל בטל'], וכן את שהוא חוסך מזה שאינו עובד [אם הוא אכן חוסך]. ויש שהבינו בדעת הרמ"א שסובר כדעה השלישית, אכן לדינא נראה שגם לדעתו אינו צריך לשלם את הכל⁵⁸.

23. אם המעסיק רוצה לפטר לגמרי את הפועל, לפי המהר"ם פדוואה וסיעתו יכול לפטר את הפועל, ואם אינו עושה כן חייב לשלם הכל⁵⁹, ולפי הרמ"א וסיעתו אין המעסיק יכול לפטרו. ולדינא, אם המעסיק מפטר את הפועל א"א לחייבו לשלם לפועל, אכן יש לו להביא בחשבון שגם אחר התקופה הזאת לא יהיה הפועל חייב לעבוד עבורו. ולכן הורה שאינו רוצה לשלם למטפלת ומבטל את ההסכם ביניהם מטעם מכת מדינה, אחרי שתגמר תקופת האונס המטפלת לא תהיה מחויבת להמשיך לטפל בילדו. יש להוסיף, שברבה מקרים יש עניין להתנהג לפנים משורת הדין ולא לפטר את המטפלת, אפילו לדעת המתירים לפטר⁶⁰.

24. ודין התשלום לפועל שלא מפטרים אותו, החתם סופר כתב במכת מדינה דומה למצבנו היום, שקשה להכריע מצד ההלכה, אבל מצד

היושר יש להכריע שיפשרו ביניהם, שההפסד יהיה שווה על שניהם וישלם חצי⁶¹, בניכוי דמי פועל בטל ודמי החיסכון מזה שלא עבד. וכך פסקו כמה בתי דינים בארה"ק במגפת הקורונה. החת"ס גם כתב שהוא עצמו נהג לשלם הכל לפנים משורת הדין, והורים יראי שמיים שלא הפסידו כלום בגלל הקורונה ואינם עניים ראוי שיחמירו על עצמם לנהוג במידת חסידות ולשלם הכל בניכוי דמי פועל בטל. יש לציין שאם הפועל קיבל פיצויים מהמדינה, והמדינה לא התנתה את הפיצויים בכך שלא ידרשו כסף מהמעסיק, מותר לקחת מהמעסיק רק חצי מההפסד הפועל אחר ניכוי הפיצוי ודמי פועל בטל.

25. בתקופה שהיה מורשה להתקהל עד עשרה אנשים, וכן אחרי שמשרד הבריאות התירו כבר לפתוח גנים, אם מנהלת משפחתן וכדו' אפשרה להורים לשלוח את הילדים [וזו לא נגד את הוראות הרשויות], או גננת שפתחה את הגן שלה, אבל יש הורים שלא שלחו את ילדיהם מחשש שילדיהם יודבקו, ההורים שלא שלחו את ילדם אינם חייבים לשלם את כל התשלום הרגיל, אפילו אם אלו שלא שולחים אינם אלא המיעוט, כיון שנחשבים אנוסים⁶². ואם שילמו מראש הדין הוא כמו בסעיף הקודם. אבל יש להדגיש בדין זה, שההורה שלא שלח את ילדו צריך להיות בטוח בעצמו בהן צדקו שבאמת הטעם הוא בריאות הילד,

ציונים והערות

שדעת המהרמ"פ כן גם בשכירות פועלים, כי אחת מהראיות שלו נגד המהרמ"פ היא מדין בשכירות פועלים, והיינו המרדכי שהארכנו בדבריו לעיל (הערה 54), שסובר שבגזרת המושל המעסיק חייב לשלם למלמד את כל שכרו, וטען על המהרמ"פ "וכן משמע בתשובת מוהר"ם שהביא המרדכי פרק האומנין בדין מלמד שאי אפשר לו ללמוד מפני גזירת המושל, ופסק שם דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעה"ב, דמשמע שם בהדיא דאף על מה שלהבא שייך מכת מדינה ולא יוכל בעה"ב לחזור בו". וכן מסתבר מאוד, כי סברת המהרמ"פ היא שזה נחשב מק"ט, וגם בפועלים יש דין של מק"ט.

אכן לפי הרמ"א החולק על המהרמ"פ וסיעתו, אין כלל דין ביטול ההסכם, וגם לפי העה"ש אינו יכול לפטר פועל רגיל (חוץ מסבל וכדו' שמשמשים בגופו), כיון שהמעסיק שכר את הפועל כדי להרוויח על ידו, ולכן אינו נחשב השתמשות בגוף הדבר, וכ"כ בהדיא (שכא, יב): "שוכר מלמד לבנו לאכול פירות תורתו, וגם זהו כעין מסחר, דאפשר שיקבל תורה הרבה ואפשר שיקבל מעט, הדין בזה דאם אינה מכת מדינה ההיזק הוא על השוכר, ובמכת מדינה ההיזק על שניהם". אמנם, לא הבנתי למה כאן הוא אומר ששניהם מפסידים, כשדעתו בכל מכת מדינה שרק אחד מפסיד, ולא סבר כהראב"ן.

60. עיין בעלון המשפט (גיליון 32 דין 9) שהבאנו שגם באופן שיש למעסיק זכות לפטר עובד שהזדקק ואינו מצליח למלא את תפקידו, בכ"ז כתבו הפוסקים שיש למעסיק לנהוג לפנים משורת הדין ולשלם לו פנסיה, ולא להשאיר את העובד בלי מקור פרנסה, וכ"ה בנידון דנן, כי צריך לקחת בחשבון שייטכן שהפועל יישאר בלי מקור פרנסה.

61. כ"כ החת"ס (ספר הזיכרון עמו' נ"א) בנידון מלמדים ששבתו ממלאכתם בעת מכת מדינה, וז"ל: "ורבו עתה המלמדים והתלמידים אשר שאלו לנפשם מה לעשות בדינם בזמן... שבטלו מלמודם, אם יתחייבו שכרם משלם או לא, ואני בעניי אמרתי דין תורה לא ידעתי, ואני משלם לשכירים שלי שכרם משלם בלי נכוי פרוטה, ואתם **תבצעו הדין ע"ד הפשר לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי**, וטעמי ונמוקי כי זה הוא ברור שהוא כדן מכת מדינה... ומזל שניהם שוה בן, ואין לומר מזל של זה גרם טפי ממזלו של זה... ע"כ הואיל ומסברא נראה דמזל שניהם גרם, ע"כ עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם, שיהיה ההפסד על שניהם". וכ"כ החושן אהרן (סי' ח) בנידון דומה, שבעידנא דריתחא נכון לפשר ביניהם.

62. הנידון הזה דומה לנידון מהר"ם פדוואה (סי' פו) כשברחו מיעוט הציבור מחמת דבר, ופסק שהגם שא"א לדון זאת כמכת מדינה, אבל בכ"ז אלו שפחדו לשלוח דינם כאנוסים, וז"ל: "ואם לחשך אדם לומר, מאחר שנדון זה אינו מכת מדינה, שלא ברחו כולם רק המיעוט, א"כ לא יקרא אונס, דלא היה לו לברוח כמו שאחרים לא ברחו, זה אינו, דהירא ורך הלבב הוא מסוכן בעת הדבר בר מינן כמפורסם, אף כי רבים הם אשר הם אבירי לב ואינם מפחדים, מ"מ אותם המפחדים מסוכנים הם ויש להם להמלט על נפשם", והדין באונס פרטי של שוכר שירות הוא שאם לא ישלם מראש אינו צריך לשלם. והגם שבמקרה של המהר"ם הסיבה שהילד לא הלך

לכן זה מזל שניהם ושניהם יפסידו, משא"כ במלמד שבא ממקום אחר. ומעתה, אם כנים דברינו, יוצא שבנידון דנן במגפת הקורונה, כיון שללא ספק האונס הוא על שניהם ומזל דשניהם גרם, פשוט שלפי המהר"ם והרמ"א הדין הוא שיחלוקו בהפסד. (גם המשפטי חושן [ציון במשפט שלד, לב] כתב שהמקרה של מלמד הוא דין מיוחד, אבל הציע חילוק אחר).

והנה המעיין בדברי האביאסוף בא"ז יראה שכתב הדין של גזירת המושל כהמשך לדברי הראב"ה (בשם אביו רבינו יואל), שסובר לחלק בין חלה התלמיד שנידון כמזל המלמד, כיון שהאבא יכול להביא את התלמיד והמלמד אינו יכול ללמדו עקב חליו, ולכן המלמד אינו מקבל שכר, לבין מת התלמיד שהוא מזל בעה"ב, כיון שהמלמד אומר הבא לי בנך ואלמדנו, ולכן המלמד מקבל שכר (וכדין יין זה וספינה סתם שבעל הספינה יכול לומר תביא יין), וא"כ לפי דברינו היה נראה שה"ה הדין שממשיך בו בגזירת המושל שמקבל שכרו, שהוא בגלל שהוא רק מזל בעה"ב בדומה למת התלמיד, כיון שהמלמד טוען שהוא לא נאנס ורק במקום בעה"ב אירע האונס. אמנם כבר כתבנו שבדברי האביאסוף מפורש שבגזירת המושל כיון שהוא מכת מדינה מנכים מהשכר [היפך דברי המרדכי שמביאו], וצ"ע. (ועיין במחנ"א [שכירות סי' ד] ועוד מקומות שדן בדבריו). ואיך שיהיה, עכ"פ למעשה פסק הרמ"א (שלד, א. ובחילוק בין זה לדין עיין בגר"א ס"ק ג) כשיטת המהר"ם מרוטנבורג ועוד ראשונים שגם במת הבן בעה"ב פטור מלשלם, ודלא כראב"ה. אמנם, הגם שכתבנו ג' חילוקים להסביר את שיטת האביאסוף, בכ"ז ישנם פוסקים שלא חילקו כן, והבינו שיש חילוק בין שכירות פועלים לשכירות בתים, וכנ"ל שכך הבינו הרמ"א, הש"ך, המהר"ם פדוואה ועוד.

והיוצא לנו מכל הנ"ל: פועל שמוכן לעבוד, אבל הוא מנוע בעקבות מכת מדינה. לפי הרמ"א, ה"ט, הש"ך והמהר"ם פדוואה, המעסיק חייב לשלם הכל. לפי הראב"ן, הסמ"ע והחקרי לב, ישלם לו חצי. ולפי הגר"א, החינוך בית יהודה והנתי, יהיה פטור מלשלם. וכ"ז לגבי העבר. ובהמשך נדון אם המעסיק יכול לבטל את הסכם השכירות ולפטר את הפועל.

55. כ"ה ברוב המקרים לדעת הנתי"מ, הערוה"ש והחינוך בית יהודה בדעת הרמ"א, ובוודאי במצבנו היום, וכך סובר הגר"א לדינא בכל מק"מ.

56. כ"פ הראב"ן בשכירות קרקע, וכך הדין לפי הסמ"ע עצמו גם בשכירות פועלים וגם בשכירות קרקע. וכ"ה לפי מה שביאורנו בדעת המהר"ם והרמ"א.

57. כך הבין הסמ"ע בדעת הרמ"א, וכן הבינו ה"ט"ו והש"ך בדעת הרמ"א, ורק שה"ט"ו והש"ך נוקטים כן לדינא והסמ"ע חולק. גם לפי המהר"ם פדוואה וסיעתו (שהבאנו בדין 5), כיון שהמעסיק יכול לפטר את הפועל לגמרי, אם אינו עושה כן חייב לשלם הכל.

58. לפי ביאורנו ליישב כל דברי המהר"ם והרמ"א יוצא שתמיד במכת מדינה משלמים חצי, וגם לפי ביאורי הנתי"מ והערוה"ש בדעת הרמ"א לא צריך לשלם הכל.

59. כנ"ל דין 5 בדעתו בשכירות קרקע, ואפשר להוכיח מדברי הרמ"א שהבין

מכת מדינה בביטול מקח

28. אדם שהזמין מוצר מסוים ובגלל הוראות הרשויות התבטל קיום העסקה, אם האונס הוא מצד הקונה, וכגון שהזמין כלים מיוחדים לחתונה ובסוף החתונה התקיימה בבית, אם כבר קנה את החפץ שהזמין חייב הקונה בכל דמי המקח⁶⁷, ואם רק שילם כסף וכ"ש אם רק סיכם על המקח, פטור הקונה ויכול לבטל את המקח לכתחילה⁶⁸.

29. הזמנת מנות אוכל מקייטרינג נחשב כקניית המנות במקח ולא כשכירות פועלים, ולכן הדין הוא כמו בדין הקודם⁶⁹, ולכן במקרה שהתבטל האירוע המתוכנן בגלל המגיפה ואין צורך בשירותי הקייטרינג, ועדיין לא עשו קניין, פטור המזמין מכל תשלום לכל הדעות. [אכן אם הזמין גם שירותי מלצרות וכדו', החלק הזה נחשב כשכירות פועלים].

30. אם האונס הוא מצד מספק המוצר, וכגון שנאלץ לסגור את המפעל, אם המזמין צריך את המוצר לזמן הקרוב דווקא, בטל המקח לגמרי והמזמין פטור מכל תשלום, אפילו אם העסקה נגמרה בקניין⁷⁰.

ציונים והערות

משתנה בגלל הוראות הרשויות.
66. חלק מבעלות משפחתון קיבלו כמה מענקים, והמדינה גם שילמה את שכון בתקופת הקורונה, ויוצא [שיש כאלו] שקיבלו לערך תשעים אחוז משכרן הרגיל נטו, [לאחר ניכוי ההוצאות השוטפות שחסכו], ובוודאי שדמי פועל בטל של תקופת הקורונה [שכוללת גם את ערב החג] הוא כעשרה אחוז מהשכר, וא"כ למנהלת משפחתון כזה אסור לדרוש כלום מההורים. וזה בלי להתייחס לטענה שאחר שכל העבודה שלה היא על בסיס הוראות הרשויות, וכיון שהיא פוצתה יפה ע"י המדינה, והמדינה גם אסרה בפירוש לדרוש שכר מההורים, אין לה זכות כסף לדרוש מההורים.

67. כי אין זה שונה מכל אונס שקרה לקונה אחרי גמר המקח, וכגון שקנה פרה ומתה יום אחרי המקח.

68. פשוט, כיון שאין דין מי שפרע או מחוסר אמנה בחוזר בו מחמת אונס. עיין מש"כ בזה בגליון 110 דינים 3-1.

69. בגליון 110 סוף הערה 5 הבאנו מהמשפט שלמה שהזמנת מנות מקייטרינג נחשב למקח, עי"ש.

70. לגבי אונס המזמין, ראה בספרנו משפטי יושר הלכות מקח טעות פרק ה' סעיף ד', והדין שם נכון גם כאן. אם לא נגמרה העסקה בקניין ורק שולם חלק מהסכום או כולו, פשוט שהמזמין יכול לחזור בו, כיון שאין דין מי שפרע או מחוסר אמנה באונס.

אבל אם לא שלח בעיקר בגלל סיבות אחרות, וכגון לחסוך כסף, חייב לשלם כרגיל, וקל וחומר שמי ששלח את הילד לגינות ציבוריות או לאירועים מרובי משתתפים כגון מדורת ל"ג בעומר וכו', בוודאי שאסור לו לטעון טענת אונס שחושש לבריאות, וחייב לשלם את כל השכר כרגיל. ועל דברים כאלו אמרה התורה "ויראת מאלוקיך".

26. הורים שרשמו את ילדם לגן בגלל שהאם עובדת, ועכשיו היא לא יכולה לעבוד, ואין להם מספיק הכנסות כדי לשלם לגן, מותר להם להוציא את הילד מהגן, כיון שזה אונס לא צפוי⁶³.

27. במגיפה הנוכחית הוציאו הרשויות הוראה ברורה לבעלי מעונות יום ומשפחתונים [מפוקחים], שאפילו אם קיבלו כבר את שכרם הרי הם מחויבים להחזיר את הכסף על הימים שלא עבדו. ויש לעיין אם ההוראה מחייבת עפ"י ההלכה⁶⁴, ועכ"פ ראוי להורים שלא ידרשו חזרה יותר מחצי⁶⁵, אלא א"כ מנהלת המשפחתון קיבלה פיצויים מהמדינה שאז צריך לנכות זאת מחשבון ההפסד שלה כנ"ל⁶⁶.

למלמד היא בגלל שההורים ברחו, והם היו האנוסים, ונמצא שהאונס מנע מהילד ללמוד אצל המלמד, משא"כ אצלנו הילד נמצא פה והוא אינו מפקד מכלום ונמצא שאינו מסוכן להידבק יותר מאחרים, אבל יתכן מאוד שהסיבה שההורים מפחדים הוא בגלל שחוששים שהילד יידבק וידביק אותם.

בנוסף, ידוע שההחלטות של הרשויות אינם מבוססות רק על שיקולים בריאותיים, אלא הם מושפעים הרבה משיקולים כלכליים, ולכן הרשויות מתירים לפתוח אפילו אם קיים סיכון מסוים שילדים יידבקו בגן (וכך הוכח במציאות), וברור שמעיקרא ההורים לא היו רושמים את ילדיהם לגן כשהילד עלול להידבק במחלה, ולכן אי אפשר לומר שההורים מעיקרא חייבו א"ע לשלוח ילדיהם לגן במצב הנוכחי, ולכן גם עכשיו אינם חייבים לשלוח.

63. עיין עלון 88 דין 4 והערה 16 שהרחבנו בזה.

64. טעם הספק, כי מצד אחד, כל תנאי העבודה והתשלום הוא עפ"י הוראות הרשויות, וא"כ הוראות הרשויות מחייבות גם עפ"י הלכה כיון שהסכם העבודה נעשה ע"ד זה. מצד שני, ייתכן שההסכם נעשה עפ"י הוראות הרשויות הרגילות, אבל ההסכם לא נעשה על דעת הוראות מיוחדות שהרשויות יוציאו במצבים בלתי מצויים כלל ועיקר - וכגון הנוגע למכת מדינה, וא"כ חוזר הדין להיות כפי ההלכה.

65. שהרי החתם סופר והחושן אהרן הנ"ל (הערה 9) קבעו לפשר כיון "דמזל שניהם גרם, ע"כ עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם, שיהיה ההפסד על שניהם", וזה אינו

בית הדין "נתיבות חיים" בארה"ק

שע"י כולל חו"מ 'אהל יוסף' • בנשיאות הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א

בית שמש

בראשות הרבנים הגאונים:

רבי שלמה שלזינגר • רבי אברהם בוטרמן

תל ציון

בראשות הרב הגאון רבי א. דויטש

איזור הקריות

בראשות הרב הגאון רבי אברהם בוטרמן

ירושלים

בראשות הרבנים הגאונים:

רבי נפתלי נוסבוים

רבי יצחק שובקס

רבי אברהם דרבמדיקר

רבי אברהם בוטרמן

רבי יעקב פרבשטיין

רבי צבי ברוורמן

רבי יוסף פליישמן

ניתן להזמין דיונים בפל': 052-7642-346 או בטל': 02-502-3637 (בשעות 18:30-20:00)